

קונטרס כאלי החינוך וההצרכה

הרבי הריי"צ

הקצנה

קונטרס כללי החינוך וההדרכה מיועד
לכל המחנכים/ות המדריכים/ות באשר הם.
לך, בת צוות בצ"ה שזוכה לחנך ולהדריך 24/7
הוצאנו אותו במהדורה חדשה,
עם סיכום קצר לאחר כל פרק.

מציעות לך לקרוא בריכוז ועיון את הפרקים החשובים
מהקונטרס של אדמור הרייץ שנתן לנו את הכלים
לחינוך וההדרכה בצורה המועילה והמהותית ביותר,
אז סומכות עלייך שתצליחי לעשות את ההקשר
בין תוכן הקונטרס והשפה להדרכה אצלך, בסניף.
מול עצמך ומול החיילות האהובות.

בהערכה רבה - צוות התוכן בצ"ה ה'תשפ"ה

תורת החינוך וההדרכה

החינוך וההדרכה: אומנות עס אחריות

החינוך וההדרכה היא תורה שלמה בהלכות מרובות, מסתעפים לפרקי הכשרה ופרקי הנהגה, הן מצד המחנך והמדריך והן מצד המחונך והמודריך. ובכללותה היא רבת אחריות ועבודה קשה וכבדה ביגיעה עצומה ביגיעת גוף ויגיעת בשר.

כל פעולות האדם, איזה שיהיו, בין הכבדות ביותר ובין הקלות, הנה מאחר שהפעולות לה באה מן הרוח אל הגשם, הרי היא דורשת כישרון מיוחד המתאים אל הפעולה ההיא, ולפי מהות הפעולות ועניינם כן הם הכישרונות המתאימים אליהם, ולפי אופן התגלות כישרונו כן תהיה תועלת פעולתו.

הכישרון הוא מתנת אלוקים. יש מחונן מהשי"ת במתנת כישרון הקול, בשיר ובזמרה, יש מחונן בכישרון הנאום וההטפה, יש מחונן בכישרון ההוראה ויש מחונן בכישרון החינוך וההדרכה וכדומה בשארי הכישרונות.

אמנם עם היות אשר הכישרונות הם כוחות הנפש הרוחנית וכולם כאחד הם אברים אשר עצם הנפש מתפשט בהם להחיותם בכל אחד לפי עניינו לתת לו הכוח והעוז לפעול פעולתו, ועם היות עצם הנפש עצם רוחני הבלתי מתחלק בין כישרון לכישרון, בכל זה הרי בהכרח שיתחלקו הכישרונות לפי מהות מעלתם ולפי עניין פעולתם.

ההתחלקות הכללית בכישרונות הם לשני סוגים: א) כישרונות הפועלים בגשם כמו כישרון הציור ומלאכת מחשבת באימון יד, או כישרון הזמרה בכלים שונים וכדומה. ב) כישרונות הפועלים ברוחני כמו כישרון הנאום וההטפה לעורר רגשות השומעים, כישרון הלימוד וההוראה, כישרון החינוך וההדרכה והדומה.

אמנם התחלקות זו היא התחלקות הסוגים הכוללים מצד השפעתם מחוץ להם, והתחלקות זו היא מצד תפיסת הכישרונות בפעולותיהם ובאה בהתחלקות כללית

ופרטית שאינו דומה כלל תפיסת הכישרון בפעולתו בגשם לתפיסתו של הכישרון בפעולתו הרוחנית, וכשם שיש הבדל בהתלבשותו של הכישרון בסוג הפועלים בגשם, דאינו דומה התלבשות כישרון הציור בפעולתו להתלבשותו של כישרון הזמרה בפעולתו, הנה כן הוא בסוג הכישרונות הפועלים ברוחני, דאינו דומה כלל תפיסתו של הכישרון בחינוך והדרכה לתפיסתו של הכישרון בלימוד והוראה.

אסיכוס,

החיעוק וההזרחה הם תחומים מורכבים הדורשים הכשרה מיוחדת. הם כוללים הזכות רבות ומתפרסים על פני פרקי הכשרה והתנהלות, הן מצד המחנך והן מצד הממונן. העיסוק בהם מחייב אמון נפשי ופיזי, ודורש כישרון ייחודי המושקע מהקב"ה.

כאן החינוך וההדרכה

מה בין הוראה לחינוך?

בהשקפה ראשונה הרי תורת החינוך וההדרכה ותורת ההוראה מתאימות הן, להיות שתיהן בסוג אחד, כישרונות הפועלים ברוחני, אבל באמת שונות הנה זו מזו בתכלית.

החינוך וההדרכה היא עבודה קשה בכלל ועבודה כבדה יותר מעבודת ההוראה של הרב לתלמידיו. עם היות גם ההוראה אחת העבודות היותר קשות וכבדות, בכל זה אין הקושי כלל כמו קושי העבודה של חינוך והדרכה, מפני שני טעמים. בעבודת ההוראה הרי התעסקות המורה היא בעניינים שכליים: א) לבאר את המושכל ולהסבירו לתלמיד במשלים ודוגמאות. ב) לפתח את חושי התלמיד: א) בחוכמת ההמצאה ב) בהבנת המשל והסברא ג) בידיעה מיושבת וברורה. על כל פנים עבודתו של המורה בהוראתו היא אך ורק בענייני שכל ומדע, כי גם המושכל הכי פשוט והכי קטן הנה מסוג השכל הוא.

לא כן בעבודת החינוך וההדרכה, הנה, על הרוב, הרי עיקר התעסקותו של המחנך והמדריך הוא בענייני גיבול וכיעור, ובפרט בהתחלת החינוך וההדרכה דעיר פרא אדם יולד בטבעיות ורגילות בהמיות, להיות נמשך אחרי הטוב החומרי ואחרי הנחמד למראה עיניו.

עבודת ההוראה בלימוד עם היותה גם היא עבודה רבת האחריות, אבל איננה כלל באחריותה של העבודה בחינוך והדרכה. ההוראה בלימוד גם אם אינו בר פעול הרי עכ"פ לא יקלקל, לא כן בעבודת החינוך וההדרכה שאחריותו גדולה מאד, דאם אינו מתקן הרי בהכרח שיקלקל. ולכן הנה המחנך ומדריך את מי שהוא, בין גדול בין קטן בשנים, בהכרח שישמור תנאים

כוללים ומוכרחים, אשר בלעדם הנה לא זו בלבד שלא יתקן אלא עוד יקלקל.

אסיכוס,

בסוג ההוראה מתמקדת בהעברת ידע ומושכלות, החינוך וההדרכה עוסקים בעיצוב המידות וההתנהאות. החינוך דורש התמודדות עם תכונות נפשיות והתנהאיות, ולכן האחריות בו גדולה יותר. טעויות בחינוך עלולות להוביל לנזקים משמעותיים, ולכן המחנך חייב להקפיד על תנאים וכללים ברורים.

בקרת האדם ביחס לעצמו והכשרתו

חשיבות הביקורת העצמית במחנך

כל אדם החפץ בחיי עבודה צריך לשום דעתו ולבו לבקר את עצמו בכל ענפי חייו המוסריים, כי השונא הכי גדול של האדם הוא "אהבת עצמו" הפראית - מצד התולדה שהוא חומרי ועב וגם. אהבת עצמו היא אחת מכלי אומנתו של היצה"ר, הוא המעוור את שכל האדם ומטמטם את לבו, סותם את עיניו ואוטם את אזניו מלהבין את חסרונותיו ושגיאות עוגותיו, להיות דרך איש ישר בעיניו ועל כל פשעיו וחטאיו, גם לאגואיזם אשר הוא אדם, תכסה אהבה זו שהאדם אוהב את עצמו.

"אהבת עצמו" עושה את השוטה ונבער מדעת לאדם המעלה בעיני עצמו, את אטום המוח למשכיל, את הגאה לענו, את המכוער ליפה תואר, את האכזר לבעל מידות ישרות, את המקנא לטוב עין וכיו"ב.

כמה מן השטות והעיוורון יש בזה, אשר האוויל לועג לכסיל, אטום המוח לנבער מדעת, הגאה לגס הרוח, המכוער למזוהם וכן בשארי בעלי מומים המוסרים מבלי להתחשב כלל עם מומי עצמם. וגם אם מעוררים אותם על זה הנה ימצאו מאות התנצלות וטעמים כמוסים על כל מום וחיסרון, כי טעה המעורר לחשבו למום וחיסרון. ומהם גם כאלו אשר מומיהם בולטים וסרחונם עובר כל גבול, הנה באשמת אהבת עצמם חוטאים בעלי מומים הללו כלאי בחירי הנבראים אשר ברא אלוקים - הוא האדם - כלאי נשמתם להרהיב עוז ולהעיז להעמיד עצמם בסוג למעלה מן הביקורת.

אוי ואבוי להם לבריות הללו, אשר לבד זאת כי חוטאים המה לאותה הכוונה אשר הקב"ה הוריד את גשמתם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא בעולם הזה לעבדה ולשמרה בקניין המידות הטובות נוסף על לימוד התורה ושמירת קיום המצוות, וחופץ מזה אשר מאבדים הם ר"ל את העילוי שהיו עולים במעלת הרוחניות ובאים על שכרם בעלמא דאתי, הנה עוד זאת אשר נשארים המה לבוז ולחרפת עולם.

והאשמה תלויה אך ורק ב"אהבת עצמו" התולדתית, אשר האדם, הבלתי שם דעתו ולבו לבקר את עצמו, הולך אחריו בתום לבב כשור לטבח יובל ומאבד ח"ו את חייו המוסריים והרוחניים, האנושית.

חיי האדם בעלמא דין הם מלחמה עצומה בין הטוב והרע, האמת והשקר, הנאה והמגונה, ובשעת מלחמה הנה אחד הטכסיסים הוא - הביקורת החדה והמסודרת. אפילו על אוהבים וידידים צריכים להשגיח בעינא פקיחא אם ממלאים המה את חובתם להועיל לנצח את האויב, ומובן גודל הכרח ההשגחה הכי חזקה והביקורת הכי חדה על האויבים ובפרט על שונא המסתתר בבגדי אוהב - אהבת עצמו - ומתעה את האדם על כל צעד וצעד.

אשר על כן הנה האיש החפץ בחיים מתאימים לשליחות אשר גזרה עליו ההשגחה העליונה, להאיר את העולם באור תורה ונר מצווה, ומטיבה עמו לכלכלו בכל הדרוש לו במזונותיו הרוחניים לפי העבודה המוטלת עליו, הנה ההכשרה שיכשיר האדם את עצמו הוא ע"י הביקורת שיבקר את עצמו בעבודתו ובהנהגתו.

אסיכוס,

אהבת העצמי עלולה לעזור את האדם לארצות את חסרונותיו. אכן, מחנך חייב לבצע ביקורת עצמית מתמדת, להכיר במעלותיו ובחסרונותיו, ולעבוד על תיקון עצמי. רק כך יוכל להצדיק אחרים בצורה אמיתית ומועילה.

תנאי ראשון:

בקרת המחנק והמזריק ביחס IN3

הכרת המעלות והחסרונות האישיים

כל בני אדם - בלי הבדל היחס אם מגזע אפרתים או מגזע ההמונים - בעלי מעלה וחיסרון המה, כי הטביע הקב"ה בטבעי בנ"א את המעלות, באשר המה משלימות האנושיות, ואת החסרונות, בשביל העבודה אשר האדם יעבוד עם עצמו לדחותם לעקרם ולשרש אחריהם ולהקנות בעצמו מהמעלות הנאותות תמורתן.

גדולה עבודה ומלאכה המעשרת את בעליה, ואין לך נועם יותר גדול מעבודת האדם ההופך את הרע לטוב. אדם החורש וזורע בכברת ארץ עדית ומוצא ברכה מרובה, הנה לא יתענג כמו החורש וזורע אדמת זבורית ומוצא בה ברכה מרובה, כי בזה ימצא גם סיפוק מוסרי בפועל ידיו ובעבודתו המרובה נוסף על הרווח הכלכלי.

וכן הדבר כי גדולה עבודה ומלאכה מוסרית המאשרת את בעליה באושר נצחי, כי העבודה בחידוש ותמורת הרע בטוב ואת המגונה בגאה מענגת את האדם יותר משקידת הטוב והנאה, כמאמר מגכון די חשוכא מהפכן לגהורא וטעמין מרירו למיתקא.

הטבעים אשר באדם, הן המעלות והן החסרונות, מתחלקים לשתי פלוגות: א) טבעים תולדתיים, ב) טבעים רגילותיים. ושניהם משתרשים באדם מזמן לזמן בעומק יותר, עד כי התולדתי נעשה כמו עצמי אשר באופן אחר אי אפשר, והרגילותי נעשה כסוה החולדתי וכמאמר הרגל נעשה טבע.

מובן הדבר אשר שתי המערכות: א) מערכת המעלות, ב) מערכת החסרונות - אינן מתבדלות מתרחבות ומשתרשות מצד עצמן בלי שום שקידת עבודה ופועל, כי זה לעומת זה עשה אלוקים, וכמו שלא ישכיל האדם ויתחכם בלא לימוד הנה כן לא יתגדל ויתרחב החיסרון בלא שקידת תשמישו בהם.

מטעם זה אנו רואים במוחש לעתים קרובות, אשר ילדים או נערים בעלי כישרון רב או בעלי נטיות רעות, הנר • פתאום נשארים על עומדם סבלי התפתח, בבעלי כישרון - כישרונותיהם ובבעלי נטיות רעות - חיסרונותיהם. וסיבת הדבר היא לפי שחסרה השקידה בהתפתחות הכישרונות, וחסרות ההזדמנות בהתפתחות הנטיות הרעות.

אמנם גם מי שנטייתו הרעות, הן מצד התולדה והן מצד הרגילות, התפתחו באופן פרוץ יש לו האפשריות והיכולת לא רק לדחותם ולהסירם מעליו אלא גם להפכם מרע לטוב ומגונה לנאה בכה העליון אשר נתן הקב"ה בכל אחד ואחד מישראל כפי ענייניו, כמאמר רז"ל (י) משביעין אוחות ת הי צדיק וכף ומבואר ומוסבר,) שהוא השובע הנפשי אשר לפום נמלא שיחנא, שלכל ענין שבועה זו אחד נותן הקב"ה כוחות רוחניים להפך חשוכא לנהורא וטעמין מרירו למיתקא בעבודתו ביגיעת בשר ונפש.

אסיכוס,

כאן נרחב במעלות ובחסרונות. המחנך צריך להיות מודע לתכונותיו, לעבוד על שיפור המידות שעוד לא טובות לפי חוץ ולהעצים את המעלות. הכרת העצמי והעבודה הפנימית הן הבסיס לחינוך מהותי.

פרק ה'

תנאי שני: הכשרת המחנך והמדריך

חשיבות ההכשרה למחנך והמדריך

המחנך והמדריך צריך הכשרה מיוחדת להיות ראוי לחנך ולהדריך, ואשר חינוכו והדרכתו יביאו תועלת נרצה. לא כל הבא ליטול שם מחנך ומדריך יכול לקחת עליו אחריות גדולה כזו, כי הבלתי מתאים הנה לא זו בלבד שאינו מתקן כלום, אלא עוד זאת הוא מקלקל והקולר תלוי בצוארו.

ראשית הכשרת המחנך והמדריך לעבודתו רבת האחריות והכי קדושה בחינוך והדרכה היא הביקורת. המחנך והמדריך צריך לבקר עצמו, ביתר שאת ויתר עוז על אותה הביקורת שאדם פרטי צריך לבקר את עצמו - כאמור בפרק ג' אשר בזה תלוי כל קיומו המוסרי והרוחני.

והנה מלבד הביקורת החדה שהמחנך והמדריך צריך לבקר את עצמו בהוראת חינוכו והדרכתו וסגנונם, צריך לבקר עצמו באופני הוראת חינוכו והדרכתו, שיהיו בתכלית המתאימות והנימוס וישתדל למצוא פתגמים מתאימים להוראות ההם ויביעים בביטויים יפים למען אשר יחקקו בלב המחונך והמודרך ויעמדו לנגד עיניו גם בעת יצא מאת פני מחנכו ומדריכו.

פרי החינוך וההדרכה לא יצמח בין לילה וכל דבר ועניין בחינוך והדרכה, לא מבעי אשר לעקור טבע או רגילות רעה של המחונך והמודרך דורש יגיעה עצומה וזמן גדול, אלא גם להקנות בו מידה טובה ולהרגילו בה דורש יגיעה רבה וזמן מרובה, נוסף על זה אשר המחונך והמודרך צריך לעבוד בעצמו בזה.

המחנך והמדריך צריך לדעת כי לא רק פתגמים מתאימים לענייני הוראותיו נוגעים בעיקרי תועלת החינוך וההדרכה, אלא גם אופן ביטוי הפתגמים, אם בנימוס ומתינות או בהתרגשות וזלזול, נוגע ביסודי תועלת החינוך וההדרכה.

ההתרגשות והזלזול אפילו בכלל, כלומר שבשעת שיחתו של המחנך והמדריך על אחת
אחד החטרונות הבולטים במומי בנ"א קורא אותו בשמות של זלזול - אשר באמת
מתאימים הם - הנה זה עושה רושם רע על המחונך והמודרך לשמוע דברי זלזול -
אפילו אמיתיים - מפי מחנכו ומדריכו ומתמעט ערכו של המחנך והמדריך בעיני
המחונך והמודרך.

רבים מהמחנכים והמדריכים טועים בזה מה שחושבים אשר בהתרגשות בקול רעם
ורעש יגיעו למטרתם בחינוך והדרכה, ומהם מתנפלים על המחונך והמודרך בדברי רוגז
בדברים קשים כגידיים ויחרפנו ויגדפנו, ובאמת הנה גם אם לשעה מתרגש המחונך
והמודרך מסלפידי אש אמרי פי המחנך והמדריך ולבבו מתכווץ מצער ולפעמים הנה גם
יבכה במר נפשו, הנה החינוך והדרכה זו לא יביאו שום תועלת וכחלום יעוף.

תועלת החינוך וההדרכה האמיתית הוא רק בשמירת כל התנאים האמורים בזה ובסיי
לואן בהידור ואז יהי, בקיום נצחי וברכות מאליו יחולו על ראש המחנך והמדריך.

סיכום,

כדי שהמחנך יצליח בשליחותו, עליו לעבור הכשרה יסודית
הכוללת שני חלקים:
ביקורת עצמית – הכרת מעלותיו וחסרונותיו, ועבודה על
תיקון המידות.
איחוד מעשי – רכישת כלים חינוכיים ועריכת חשבון נפש
על ההתמודדות שלו עם אתגרי ההדרכה.
אשה כזו מאפשרת למחנך להשפיע בצורה חיובית ומדויקת
על החניך, מתוך אחריות אישית, התקדמות והתמסרות.

תנאי eife:

הכרת המחנך והמאריך בזהות המחנך והמורכ ומצבו

הבנת זהות ומצב החניך

מהותו ומצבו של המחנך והמורכ הם שני עמודי התווך, אשר עניין החינוך וההדרכה בכל היקפו ורחבו נשען עליהם, להיות כי התחלת החינוך וההדרכה היא בדחיית הזיהום והסרת הרע, אי"כ איפוא על המחנך והמורכ לייחד שימת לב מסודרת למהר היטב מהות המחנך והמורכ.

מדידה זו היא עבודה קשה וכבדה יותר ממדידתו של המורה המודד מהות תלמידו. הרב העוסק בהוראה והפין להעמיד את תלמידו על בסיס ידיעה והבנה במושכלות הנה בהכרח שימדד מהות כישרונות התלמיד וחושיו (א) בהמצאה. (ב) בהסברה. (ג) בהתיישבות, ואז יוכל המורה לצייר בעצמו אותו המושכל שיוכל התלמיד לקבלו, ובוחר באופני ודרכי ההוראה ואז יצליח בהוראותיו, אשר לא אז בלבד אשר התלמיד ידע דבר הלימוד על בוריו, אלא עוד זאת אשר בהוראה מסודרת הלזו הרי הרב מפתח כישרונות התלמיד וחושיו. אמנם המדידה במהות המחנך והמורכ היא באופן אחר לגמרי, להיותה בעיקרה מדידת גודל הזיהום במידות רעות ובהגברת החומר על הצורה ועומק השרשתה, ואז יוכל המחנך והמורכ להכיר מהותו של המחנך והמורכ. והנה מדידה זו אינה מספקת עדיין, וצריך להתעניין גם במצבו של המחנך והמורכ, להיות כי המצב והסביבה הם יסודות עקריים בחינוך והדרכה. ורק בהכרת שני עניינים אלו: (א) מדידת המהות (ב) התעניינות במצב - יכול המחנך והמורכ לקוות לתוצאות טובות.

השכל הבריא מראה לדעת, אשר כל בני אדם משתווים המה כאחד שהם בעלי גוף ונפש, ועוד יותר אשר אי אפשר לומר שיש עילויים ומחסורים בעצם הנפש עצמו, שנאמר שעצם הנפש הזאת הוא בעל מעלה ועצם הנפש הזאת הוא בעל חיסרון ואין העניין כן, אלא הנפשות כולן בעצם מהותן שלימות הנה על צד שלימות הנפש, ומה שיש לחלק בעניין הנפשות הוא רק בענייני ואופני התגלות כוחותיהן ובזה הוא ההתחלקות מהותי בני אדם בין קטנים ובין גדולים.

המחנך חייב להכיר את כישרונותיו, מעלותיו, ומסרונותיו של החניך, וכן את סביבתו ומצבו האישי. הבנה מעמיקה כזו מאפשרת התאמת שיטות החינוך לצרכיו הייחודיים של החניך, ומובילה לתוצאות חינוכיות מיטביות.

מהות המחונק והמורק

התאמת החינוך למהות החניק

עניין החינוך וההדרכה אינו מיוחד דווקא לקטנים כ"א הוא כללי מבלי הבדל שנים, ורק זה שמשתנה ומתחלף לפי השנים, הכוונה שהחינוך וההדרכה משתנה בין קטנים לגדולים רק במציאות דחינוך והדרכה, אבל במהות עניין החינוך וההדרכה אין הבדל כלל אם הוא בשביל קטנים או בשביל גדולים.

המחנך והמדריך צריך למדוד את מהותו של המחונך והמורק, וכן, וכוונת מדידה זו היינו לדעת את כישרונותיו ומעלותיו הטבעי, לשקול בפלס את חסרונותיו ואת דרכי הנהגתו, אשר רק אז יכול לסדר אופן החינוך בכלל ובפרט אם נדרש לתקן איזה חיסרון פרטי, להיות כי הכל תלוי לפי המהות.

יש לך דבר אשר אם איש זה עושה זאת לעוון יחשב לו ומגנה עצמו ואחרים, מה שאין כן אם אחר הוא העושה דבר זה עצמו, הן שהוא נמוך מהראשון במעלותיו וכישרונותיו והן שהוא מהות אחר בכלל. עד"מ אדם הגדול המפורסם במעלותיו אם לא ישמור מלדבר שיחה בטלה וכדומה לחילול השם יחשב, ולא כן איש הפשוט. וכמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות אדם השוב שאגי. וכן אם האיש יתן נפשו ודעתו על ענייני הקישוט בבגדים נאים ויפיים ולסלסל בשערו וכדומה לעוון גדול יחשב - והאשה תכשיט הוא לה.

המחנך והמדריך אם יעלה בדעתו להעלות את האדם הפשוט לרום המעלות של אדם גדול בעל כישרונות מופלגים ובעל מזג טוב מופלא, על ידי שיסיר הפסולת והסיגים היותר דקים אשר במידותיו ויפעול עליו שיהיו בו מעלות האדם המעולה, הנה לא זו בלבד שלא יפעול בו שום דבר תיקון ועילוי יותר מהראוי לו, אלא אדרבא בזה שרוצה להגביהו ממהותו העצמי לרום מעלת חכם מופלג ובעל מזג במידות תרומיות הנה הוא מקלקל אותו.

בספר חובות הלבבות שער חשבון הנפש פ"ב: (חוקר ושואל) אם חשבון כל בני"א שווה.

אם לא, נאמר (בא לידי מסקנא) כי התשובה בזה שהשתדלות בנ"א בענייני תורתם ועולמם (ר"ל עוה"ב) יתחלף כפי התחלפות הכרתם ושכלם וזכות הבנתם, וכאז"א מהם מצווה כפי הכרתו, להשיב עם נפשו במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא ית', בטובות הבורא הכוללות והמיוחדות.

הדבר מובן מאליו אשר כל אדם מחוייב ללמוד כל מה שאפשר לו להבין ללמוד בעצמו או לשמוע מפי אחרים מגידי שיעורים ברבים ולהשתדל שידע טובת הבורא, היינו ההשגחה פרטית שהוא ית' משגיח ומחי' את כללות הנבראים כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ולשום מוחו ודעתו על ההשגחה הפרטית מאתו ית' עליו ועל בני ביתו בפרט, בכל זה חיוב זה הוא רק לפי מעלת מהותו. 4) הרבה עשו כרשב"י וזה דבר מוסכם א"צ לראיות, וכמאמר ולא עלתה בידם, כי כל אחד ואחד צריך להיות דרכי עבודתו לפי מהותו וכישרונותיו.

אסיכוק,

החינוך צריך להיות מותאם למהותו האישית של החניך. ניסיון
להעלות חניך למדרגה שאינה תואמת את כישוריו עלול
להכיק. על המחנך לזהות את
הפוטנציאל הייחודי של כל חניך, ולסייע לו לממש
בהתאם ליכולותיו.

התחלקות בני אדם לִשְׁנֵי אַרְבָּעָה עֲנִינִים

קטאוריות בחינוך: א'י, עיסוק, נצב כלאי וסביבה

בני אדם מתחלקים על פי ארבעה עניינים: א) לפי כללות עסקים: יושבי אהל או בעלי עסקים. ב) לפי מצבם: עשירים או עניים. ג) לפי רגילותם בלי הבדל אם טוב או רע. ד) לפי מקום מושבם: בעיר קטנה או גדולה.

שש מפלגות בגיא אדם: א) יושבי אהל. ב) בעלי עסקים. ג) עשירים. ד) עניים. ה) דרים בעיר קטנה. ו) דרים בעיר גדולה, עם היות אשר כולם כאחד מחויבים בשמירת קיום המצוות מעשיות וקביעות עתים לתורה והנהגה במידות ישרות, בכל זה הנה הם מתחלקים בענייני חינוך והדרכה כל מפלגה ומפלגה לפי אורחה בחיים היומיומיים.

החינוך וההדרכה המסודרת והבטוחה צריכה להתאים לגיל המחונך והמודרך.

עיר פרא אדם יולד, וכמבואר במדרש קהלת פ"א בסדר גדילתו של אדם, בן שנה דומה למלך, בן שנתיים ושלוש דומה לחזיר, בן עשר שנה קופץ כגדי וכף.

ואינו דומה חינוך והדרכת ילד לחינוך והדרכת נער. חינוך הילד בעקרו הוא בענייני שמירת הניקיון, צניעות ונימוס, שלא להיות רעבתן וכדומה בעניינים פעוטים אבל מוכרחים, להיותם יסוד ההבדל בין מין החי למין המדבר. וחינוך והדרכת הנער הוא מעולה מזה ועקרו בשמירת ברכות הנהנין, לימוד, דרך ארץ, כיבוד הורים, משמעת למורים. ואינו דומה חינוכו והדרכתו של נער לחינוך והדרכת הבא לעונת בר מצווה. שבעיקרו הוא בשמירת קיום המצוות בהידור, שמירת זמני התפילה ובציבור, שקידה בלימוד, שמירת הזמן, להתלמד ממי שלמעלה ממנו, - וכך היא המידה בחינוך והדרכה להעלות את המחונך והמודרך מדרגא לדרגא עד אותו הרום הראוי לו.

והמזון המוסרי דומה למזון הגופני: הכל יודעים כי בשר טוב ומרק חזק מחזקים כוחות

האדם יותר מטפת חלב במים מתוקים, בכל זה הנה אם יאכילו תינוק בן חודש מרק חזק ובשר טוב ימות ואם יאכילו את הגדול רק מים מתוקים עם טפת חלב יחלש. כן הוא במזון המוסרי, אשר צריך להתאים בקטנים לפי הגיל ובגדולים לפי המפלגה.

כי כשם שהחינוך וההדרכה המסודרה והבטוחה צריכה להתאים אל הגיל כן צריכה להתאים גם אל המפלגה.

וכלבוש שצריך להיות לפי מידת האדם, אם יקצר לא יביא תועלת ואם יארך יכשל בו, כן החינוך וההדרכה אם אינם מתאימים הנה לא זו בלבד שלא יביאו תועלת אלא עוד יקלקלו בשתי הפנים הן אם יחסיר מהמידה הדרושה והן אם יגדיל על המידה

אסיכוס,

בני האדם מתחלקים לפי איו, סוכ העיסוק (יושבי אוהו או בעלי עסקים), מצב כלכלי (עשירים או עניים), וסביבה (עיר אדומה או קטנה). החינוך וההדרכה צריכים להיות מותאמים לכל קבוצה בהתאם לאופי הייחודי שלה, כדי להשיג את התוצאות הטובות ביותר.

ההתחלקות על פי ענייני ההתעסקות

חינוך ליושבי אהל ובעלי עסקים

ההתחלקות על פי ענייני ההתעסקות הכלכלית של בני אדם היא לשני סוגים כוללים:
(א) יושבי אהל. (ב) בעלי עסקים.

החלוקה הזאת אם כי איננה התחלקות גופשית כמו שהוא התחלקות המוח הבאה מצד התחלקות גילוי כוחות הנפש - כמבואר בפרק ג' - שהיא התחלקות נפשית, ולכן אדם פשוט לעולם לא יהפך, על דרך הרגיל בטבעי בנ"א, לחכם מופלא והבנת מושכ' לות עמוקות, אם לא ע"י סיבה מחוצה בהמצאות שכלי, לו שהוא למעלה מדרך הרגיל בדרך פלא, וכן החכם מופלא לעולם לא יהפך לאיש המוני, על דרך הרגיל בטבעי בנ"א, אם לא מצד העונש ח"ו להיות נופל ממדרגתו ר"ל, כי החכם וההמוני התחלקותם היא התחלקות נפשית. אבל ההתחלקות הבאה בסבת ההתעסקות אינה התחלקות נפשית, ולכן הנה הבעל עסק יכול להעשות יושב אהל ויושב אהל יכול להעשות בעל עסק. בכל זה הנה בעת חיותם מה שהם, אם יושב אהל או בעל עסק, הם מתחלקים במצבם במה שצריכים או מוכרחים לעשות ובמה שהם מוכרחים למנוע מלעשותם.

דבר מוחלט במושכל ראשון כי סוג יושבי אהל נעלה מסוג בעלי עסק - ולא בעלי מלאכה ועבודה - וגם זה מוסכם במושכל כי הבדל מהותי בנ"א יש להם יחס ידוע בהשפעה גם על ענייני התעסקותם, דמי שהוא חכם ובעל כישרון הנה גם בהתעסקוֹתו במשא ומתן יהי' מובדל משארי בעלי עסקים, אבל עם זה הנה גם הוא - הבעל צורה מצד מהותו - רחוק ערכו מסוג היושב אהל.

אשר על כן הנה בהכרח אשר הבעלי עסקים ויושבי אהל יתחלקו במה שהם מחויבים בלימוד ובהנהגה, כי הם שני דרכים מחולקים זה מזה. היושב אהל: (א) עתותיו בידו. (ב) חיי חיי מנוחה. (ג) יכול להמצא רק באותה סביבה הראויה והמעולה. לא כן הבעלי עסקים: (א) אין עתותם בידם, כי גם ההתנהג בהנהגה טובה ע"פ תורה הוא עסוק. (ב)

העסקים מטרידים בטבעם, ורוב בעלי עסקים אינם חיים חיי מנוחה. ג) מצד ענייני העסקים מזדמנים המה עם אנשים שונים ולפעמים נמצאים המה בסביבה לא טובה.

ולזאת הנה אותו החינוך וההדרכה שאפשר לחנך ולהדריך את היושבי אהל כמ"ש רבינו נ"ע בסש"ב פרק ל' אי אפשר לחנך ולהדריך את בעלי העסקים, כי הוא דבר הנמנע אשר הבעל עסק יתנהג בכל תהלוכותיו כמו היושב אהל, כי בדברים המותרים ע"פ תורה הנה בודאי יש הבדל בין הבעלי עסקים ליושבי אהל, דיש דברים אשר אין עוון וחטא לבעלי עסקים אם מתנהגים כן, ודברים אלו עצמם אם היושבי אהל מתנהגים כן לחטא לא יכופר יחשב להם, והם בכלל מחללי שם שמים.

אסיכוס,

הסיסוק המקצועי מפייע על אופי החינוך הנרש. יושבי אהל (אומרי תורה) ובעלי עסקים כקוקים לאיות חינוכיות שונות, המתחשבות בכאן הפנוי, בסביבה, ובאתאריס הייחודיים אלו קבוצה.

ההתחלקות על פי המצב הכלכלי: עניין או עשירי

התאמת החינוך למצב הכלכלי

החלוקה הלזאת דעשירות ועניות היא חלוקה טבעית, להיות הרגילות חוקת בכל אחד מהם טבעו התולדתי כמאמר הרגל נעשה טבע.

העשירות והעניות הם, בטבע, הפכים בעצם מהותם. העשיר הוא חזק: א) בהאמנתו בעצמו. ב) בחוותו. ג) ברוחב לבבו. ד) גאה וגס רוח. ה) מתבזה עניים ומתכבד בקלונם. העני: א) חלוש בהאמנתו בעצמו. ב) גדכה. ג) נשבר. ד) מכווץ. ה) משפיל עצמו.

בעשרה טבעי העשירות והעניות האלו הנה יש בהם מהמעולה במעלות ומהגרוע בחיסרוֹנות. הפחותים שבהם גרועים הם בין שהם מטבע העשירות ובין שהם מטבע העניות והמעולים שבהם הם גם מידה ולא מידה. לדוגמא: טבע האמנת אדם בעצמו היא מעלה נפלאה להיותה מוכרחת לאדם באשר הוא אדם. אבל עם זה הנה היא מידה ולא מידה.

האמנה בעצמו אם באה לתכלית מעולה, בלימוד התורה וקיום המצוות ומידות טובות, היא מידה טובה במאד אשר תביא תועלת מרובה. היא נותנת כוח ועוז בידיעת הלימודים בעיון ולעלות מדרגא לדרגא במושכלות, להכניע לשבר ולגרש את המידות הרעות ולהקיֹנות בעצמו את המידות הטובות, כי המאמין בעצמו לא יקשה לו מלהשיג מושכלות עמוקות ומידות תרומיות.

אמנם כל זה הוא כשמשמש עם טבע האמנה בעצמו לטוב ומועיל, אבל אם משתמש בה לתכלית פחותה כטבע הריקנים שבין העשירים, אשר העשירות מעוורת אותם, הנה עליהם אומר הכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו וטבע האמנה בעצמו הוא מעין נרפש לחלאת בני אדם.

כן טבע הלב נשבר וההשפלה הן מן המעלות הבלתי משוערות ברוב ערכן, להעמיד את

האדם על בסיס הכי נעלה במעלת האנושיות, כאשר משתמשים בהם לצורך הטוב ומועיל. אבל כאשר באים בסיבת המחסור מצד העוני הם מורידים אור השכל והרגש, כי גורמים טמטום המוח וכיווץ הלב.

החינוך וההדרכה צריכים לרפאות את חולאת המוסרית ולחזק את הבריאות המוסרית. לכן אינו דומה אופן החינוך וההדרכה המתאים לטבע העשירות לאופן החינוך וההדרכה המתאים לטבע העניות. ועם היות אשר שניהם כאחד דורשים את תפקיד הנהגתם ע"פ חינוך והדרכה מסודרת, בכל זה הנה האופנים מתחלפים המה.

האמנת אדם בעצמו אם היותה מעלה נפלאה להשתמש בה בטוב והמועיל והיא מטבע האדם באשר הוא אדם, אבל בעצם עניינה היא טבע רעה, כמאמר ואל בינתך אל תשען, וכמאמר החכם המאמין בעצמו עלול להכשל. והלב נשבר והשפל אם היותן מעלות נשגבות כשמשתמש בהן בטוב והמועיל, כאמור לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה וכתוב כי רם ה' ושפל יראה, אבל בעצם עניינם הם טבעים רעים בזה שאינם ממעלת האנושיות שהם בעלי רוח לב והשתררות. בתולדתם. ועל כן הנה עבודת החינוך וההדרכה מתחלקת כשניהם כפי עניינם.

אסיכום,

המצב הכלכלי של החניך משפיע על אופיו והתנהגותו. עשירים עשויים לפתח ביטחון עצמי מופרכ, בעוד עניים עלולים לחוש נחיתות. המחנך צריך להתאים את אופיו החינוכית בהתאם, כדי לטפח מידות טובות ולהימנע מהתפתחות תכונות שליליות הקשורות למצב הכלכלי.

ההתחלקות של פי הרצאות

השפעת ההרצאות על החינוך

הרגילות היא אחת הטבעים היותר חזקות בעצמן והיותר חזקות בפעולתן על מה שחוץ להן, והיינו עם היות שהרגילות באיזה דבר אינה עניין תולדתי, עם זה היא מידה תקיפה בעצמה שהיא כטבעי מהתולדה, וכמאמר הרגל נעשה טבע שני. ומלבד שהיא בעצמה תקיפה ביותר הנה היא חזקה במאד לפעול גם על מה שחוצה לה, ופועל על הכל בין על אברי הגוף ובין על כוחות הנפש.

שני אופנים הם בפעולותיהם של כוחות הנפש: א) הפעולה בדרך השפעה בקירוב, כמו פעולת השכל שהיא השפעה בדרך קירוב שמבאר ומסביר שצריך להיות באופן כך וכך. בין שהוא בדבר של לימוד ובין שהוא בדבר של הנהגה הנה השפעת השכל באה במתון ובנועם. ב) הפעולה בדרך השפעה בריחוק בגזירה, כמו השפעת הרצון שהיא בדרך ממשלה ושליטה.

הרגילות פעולתה היא באופן השני, בדרך גזירה וממשלה, וכמאמר הרגל שלטון על כל דבר. מבלי התחשב עם הדבר, אם הוא דבר קטן המתייחס אל אברי הגוף, או שהוא דבר גדול המתייחס אל כוחות הנפש, הנה בכל הרגילות פעולתה בדרך שליטה מבלי התחשב עם מה שחוצה לה.

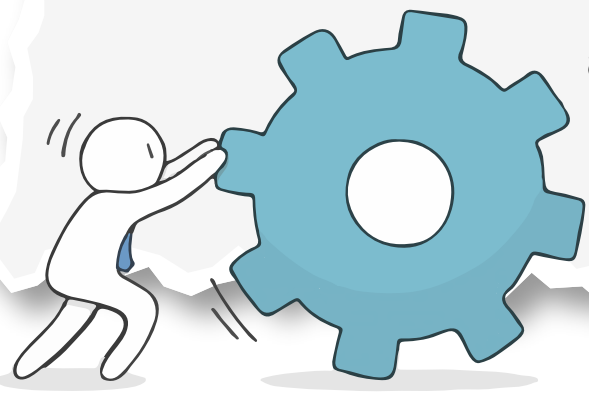
הרגילות היא כשאר טבעי בנ"א וכוחות נפשם, אשר שימושם בטוב ומועיל הוא יפה מאד ובהפחות וגרוע הוא רע מאד, והיינו שיש רגילות טובות ויש רגילות רעות. אי"כ טובן אשר החינוך וההדרכה המתייחס אל הרגילות צריכה להיות מסודרת בהתאם לטבעי הרגילות. והוא שיהי' החינוך וההדרכה בתוקף עוז באופן מיוחד: לחזק ולפאר את הרגילות המעולה ולהאביד ולשרש את הרגילות הרעות עד אשר יכחידם ולא ישאר מהם אף גם שמץ.

וגם רגילות הטובה הנה לפעמים דורשת תיקון, כמו הרגילות במאכלים טובים ומעדנים בשביל חיזוק כוחותיו לשקוד בלימוד, הנה כוונת הרגילות טובה היא אבל גוף ועצם

הרגילות גוטה יותר אל הרע מאל הטוב. וחוסך מזה אשר מצד מהותו העצמי של האדם הנה מעלת טעמי המאכלים והמשקים פחיתות היא לגבי הנה, מלבד זאת, הרי זה נגד דרכה של תורה, ובזה צריך להיות החינוך וההדרכה להשוותה במדה האפשרית והראוי' לדרכה של תורה.

אסיכוק,

הראים, בין אם טובים או רעים, מעצבים את התנהגות החניק. האחנק נרש לכהות את ההראים המורשים ולפעול בהתאם: לחכק ולעודד הראים חיוביים, ולסייע בעקירת הראים שליליים, תוך שימוש באישה מתאימה לכל מצב.

ההתחלקות של פי הסביבה

וּמְקוֹם הַחוּשׁ

הסביבה כמפתח בחינוך

ההתחלקות הזו, עם היותה כנראה בהשקפה ראשונה רק דבר חיצוני וטפל, באמת אינה כן, כי מקום המושב אם עיר קטנה או גדולה הוא דבר עיקרי ויסודי באורחות חיי האדם, כי מקום המושב משפיע, לא רק על כל ענפי החיים, בין על עצמו במהלך רוחו התפתחות כישרונותיו וגילוי כוחות נפשו והנהגותיו, ובין על חיי המשפחה חינוכם והדרכתם והנהגתם.

והנה מלבד זאת שהדברים קל וחומר: אם כל ענפי החיים בחיי האדם ובני משפחתו תלויים בהנהגתה ומהלך רוחה הפרטית של אותה הסביבה אשר הוא וביתו נמצאים בה, מכל שכן אשר כל ענפי חייו וחיי בני ביתו תלויים בהנהגת ומהלך רוח הצבור במקום מגורו, הנה עוד זאת שהחיים בעיר קטנה שונים הם, כי הם נוחים יותר מבעיר גדולה.

הקב"ה ברא את האדם בטבע מיוחד נבדל מכל החי לא רק בצבא הארץ וצבא השמים אלא גם מהספירות העליונות. כולם הם בעלי טבע אחת מה שהם, דצבא הארץ הם בעלי גוף חומרי גם ובעלי פועל אחד במידותיהם אם חסדנים או רחמנים או בעלי גבורה ואכזרים, וצבא השמים עם היותם גם כן בעלי גוף אבל מחומר הדק, וגם הם בעלי פועל אחד אלא שכולל כמה סגולות, וכמו השמש שפעולתו להאיר, וסגולתו לרפאות, להיטיב צמיחת הדשאים, לבשל את הפירות והתבואות ועוד, וברואי מעלה - הן המלאכים שמתחלקים, והן העשר ספי' מהחכמה עד המלכות - הנה כולם בעלי פועל אחד, נוסף עליהם האדם שהוא כלול מהמעלה העצמית של העליונים ומהפחיתות הגרועה של התחתונים והוא בעל פעולות רבות. הפעולות הרבות שהטביע הקב"ה באדם הנה הם מתאימות לפי מזג גופו ותכונת נפשו. והיינו דברואי הארץ והשמים, עם היותם מהותי גופים מחולקים, דגופות ברואי הארץ הם חומרי, וגופות ברואי השמים הם גשם זך, עם

זה הנה שניהם פעולתם מצד גופם, והספירות העליונות הנה פעולתם הוא מצד גופשם. והאדם, שהוא כלול מהעליונים והתחתונים, הנה פעולתו כפולה, הפעולה מצד הגוף והפעולה מצד הנפש.

בעניינים שהטביע הקב"ה באדם הנה, לא זו בלבד שהאדם הוא משפיע ובעל פועל, אלא גם זאת שהאדם הוא מושפע ונפעל גם ממה שחוצה לו כמו ממזוגו, דלזכך דעתו ושכלו צריך למאכלים דקים וכן בעניין הבגדים שמרחיבים דעתו של אדם. והיושבים בעירות הקטנות הנה ימיהם כפולים.

אסיכוק,

אקוק אאריו של החניק – עיר ארזה או עיירה קטנה – משפיע על אופיו ותפיסת עולמו. המחנק צריך להתחשב בהשפעות הסביבתיות האלו, ולהתאים את שיטות החינוך כדי להתמודד עם האתגרים וההכרמנויות שהסביבה מציבה.

תנאי רביעי:

ידיעת המחנך את הנאה והאכונה והאבלות

הבחנה בין טוב לרע בחינוך

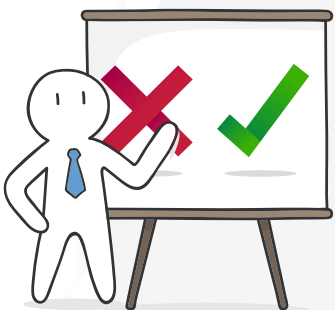
שלושה דברים יסודיים ועקריים בחינוך והדרכה - ביחס המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך: (א) רום ערכו של המחנך והמדריך בעיני המחונך והמודרך. (ב) האמון אשר המחונך והמודרך רוחש אל המחנך והמדריך. (ג) המשמעת במסירה ונתינה גמורה של המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך.

ושלושה דברים יסודיים ועקריים בחינוך והדרכה - ביחס המחנך והמדריך אל המחונך והמודרך: (א) ההסתכלות החזקה במהות המחונך והמודרך ברגילותו מצבו מקום מגורו והסביבה. (ב) יחסי אהבה וחיבה בין המחנך והמדריך והמחונך והמודרך. (ג) התבוננות מתוגה של המחנך והמדריך בגידולו המוסרי של המחונך והמודרך מזמן לזמן. המחנך והמדריך צריך לדעת היטב את הנאה ואת המגונה, כי הנאה אינו עניין מוחלטי לכל בני אדם בשווה. ועל כן צריך המחנך והמדריך לשפוט היטב בשכלו על כל דבר ודבר בפרט אם הוא נאה או מגונה קודם שיאמר למחונך והמודרך, ואחרי כן יאמר זאת למחונך והמודרך מתוך אהבה וחיבה בדעת והשכל בדברי חכמים בנחת נשמעים: דבר זה נאה וצריכים לעשותו ודבר זה מגונה וצריכים להרחיקו.

כל מה שהמחנך והמדריך יודע יותר את הנאה והמגונה וכל מה שהוא שוקד יותר למלאות שלושת התנאים האמורים ביחסו אל המחונך והמודרך, הנה יותר ויותר יתקבלו דבריו והוראותיו אצל המחונך והמודרך. ולא רק מצד המשמעת של המחונך והמודרך אלא מפני שהמחנך והמודרך רואה אשר המחנך והמדריך שוקל כל דבר ודבר במשפט עיוני בינו לבין עצמו, ואף גם אם הוא - המחונך והמודרך - אינו יודע טעמו של דבר, מתחזק בו האימון במחנך והמדריך ויקיים את הוראותיו בדיוק גמור.

סיכום,

המחנך חייב להבחין בין התנהגויות ואמירות ראויות (נאה) לבין אלו שאינן ראויות (אכונה). עליו לעודד ולחזק את האמירות הטובות, ובמקביל להציב אבולות ולהאכיל את האמירות הרעות, תוך שימוש באמצעים חינוכיים מתאימים.

תנאי חיים:

בחירת המחנך אופני וזרכי החינוך וההזרחה

אופנים וזרכים עונות וותאנות בחינוך

המחנך והמדריך צריך להסתכל היטב במעלותיו וחסרונותיו של המחנך והמודרך ולהתבונן בהם במתינות גדולה, להעריך ולשקול כל מעלה וכל חיסרון בפלס ומאזניים שלא להמעיט ולא להגדיל, וכדוגמת הסתכלות והתבוננות האומן הבודק ובוחן איזה כלי לתקנה.

האומן כשהוא צריך לתקן כלי הנה, לכלל ראש, הוא מפרק את הכלי לאברים בזהירות שלא לשבור גם את האבר המקולקל שבהכלי ואחר שפרק את הכלי לחלקיו הרי הוא מתבונן בכל אחד מהם, ברע כמו בטוב, ומחלקם למערכות טוב בינוני ורע ואז הנה עוד יוסיף להתבונן על כל אחד מן החלקים אם החלוקה הכללית לשלושה חלקים כוללים, טוב בינוני ורע, היא חלוקה טובה. ובוחר אופני התיקון: איך להסיר את המקולקל ובמה למלאות את מקומו, איך לתקן את הבינוני לעשותו טוב, איך לחזק את הטוב. ויתבונן בסדר התיקון במה יתחיל תחלה ואז יצא הכלי מתחת ידו מתוקן בתכלית המעלה והיופי.

למיותר לבאר את כל פרטי המשל מהאומן השוקד בתיקון כלי בנמשל המחנך והמדריך השוקד בחינוך והדרכה, אשר אי אפשר לבאר כל הפרטים באשר המה כי אם בשרטוטים כוללים, ותן לחכם ויחכם עוד לבחור אופני וזרכי חינוך והדרכה, אשר לכלל ראש - צריך להיות מתון וסבלן ולשום דעתו ולבו על כל פרט, גם היותר קטן, ביחס אל המחנך והמודרך וחינוכו והדרכתו במועצות חכמה.

התייחסות המחנך והמדריך אל המחנך והמודרך צריכה להיות תקיפה וחזקה במאד בדרך בלי ישונה.

באופן אשר המחנך והמודרך ידע ברוח, אשר מכיון שאמר המחנך והמדריך איזה הוראה בחינוכו והדרכתו, בלי הבדל אם בלימוד אם בהנהגה, הנה ממנה לא ישוב המחנך והמדריך ושום דבר לא יעכב את המחנך והמדריך מלהביא את המחנך והמודרך - אם בחסד אם בשבט - לזה אשר יקיים את דבר ההוראה.

כי רק חינוך והדרכה תקיפה כמצוקי ברזל תוכל להעמיד על בסיס טוב וישר באמת, אשר גם כי יזקין לא יסור ממנה.

אך גם החינוך וההדרכה התקיפה והכי חזקה מוכרחת להיות במשבצות אהבה ונימוס מסודר. לבד זאת אשר האהבה והנימוס מועילים לתועלת קבלת הוראתו של המחנך והמדריך בחינוכו והדרכתו, הנה עוד זאת יש בזה חמש מעלות: (א) מתגדל ערכו של המחנך והמדריך בעיני המחונך והמודרך, בראותו תקיפות דעתו של המחנך והמדריך. (ב) המחונך והמודרך רואה, אשר לא מצד האכזריות או איזה כעס וקפידא מתנהג עמו המדריך והמחנך בתוקף גדול כל כך ומהדר בהשגחתו עליו על כל פרט ופרט, הן בלימוד והן בהנהגה, כי אם מצד אהבתו. (ג) בהכרח אשר הנהגה כזו תוסיף: (א) אהבת המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך (ב) האמון של המחונך והמודרך במחנך והמדריך. (ג) משמעת המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך והוראותיו. (ד) הנהגה זו מעורכת את המחונך והמודרך איך להשתמש במידת התוקף והחוזק בטוב ומועיל. (ה) הנהגה זו תלמד את המחונך והמודרך את יסודי ועקרי הנימוס ודרך ארץ.

אסיכוס,

המחנך והמדריך צריך לבחור בקפידה את שיטות החינוך וההדרכה, בהתאם לאופיו וצרכיו של כל חניך. ההתאמה האישית מבטיחה שהחינוך יהיה יעיל וממוקד, ויעבור לחניך אנוני את הפוטנציאל האנושי.

תנאי ע"י:

הקדימה והאיחור באופני וזרכי החינוך וההזרחה

דיוק בתהיכי חינוך

האדם עם היותו שכלי בעצם מהותו, דזהו ההבדל העקרי בין החי ובין המדבר ויתרון האדם על החי להיותו שכלי וכל מעשיו דבוריו ומחשבותיו הם ע"פ השכל, וגם הנהגת מידותיו לאהוב ולשנוא, לפאר להודות ולנצח, לבחור בטוב ונאה ולמאוס ברע ומגונה, הכל כאשר לכל הוא ע"פ משפט השכל, עם זה הנה הרצון הרי כוח גבורתו ותוקפו בכל משלה.

ארבע חלוקות הנה בכוחות נפש האדם, נוסף על נפש החיונית המחישה את אברי גופו לפעול פעולתן בראי, שמיעה הילוך מישוש והדומה, והם: א) עונג ורצון. ב) חכמה בינה ודעת. ג) מידות: אהבה שנאה התפארות הודאה ניצוח והדומה. ד) מחשבה דבור ומעשה.

ארבע חלוקות האמורות נחלקות לשתי מערכות כוללות א) מערכת הפנימים. ב) מערכת המקיפים.

שתי המערכות הללו חלוקות זו מזו בארבעה עניינים: א) הפנימים הם כוחות פרטים והמקיפים כוללים. ב) הפנימים יש להם אברים מיוחדים שהם פועלים בהם והמקיפים אין להם אברים פרטים לפעול בהם ביחוד ופועלים בכל האברים. ג) המקיפים והפנימים עם היותם כולם כאחד כוחות הנפש, בכל זה מתחלקים בעומק שורשם בנפש עצמו, שהמקיפים מושרשים בעומק יותר. ד) השפעת הפנימי' ופעולתם הנה, במידה ידועה, הוא בנועם ובקירוב. והמקיפים - ובעיקר הרצון - השפעתם ופעולתם הוא בתוקף ובממשלה.

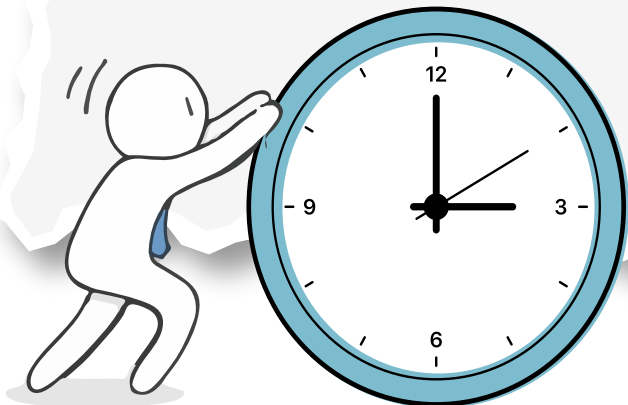
העונג והרצון, עם היותם שניהם ממערכת כוחות המקיפים המתחלקים מכוחות הפנימים בארבעה עניינים האמורים, עם זה הרי שני כוחות הללו עונג ורצון גם הם מתחלקים זה מזה. ומאחר שאין הכוונה במאמר זה לבאר ענייני כוחות הנפש השפעתם והתחלקותם בפרטי פרטים, כי אם כפי הכרח המדובר בזה, לכן יספיק הקיצור - בשני פתגמים כוללים, שבהם מתבטא עניינם הפרטי דעונג ורצון.

א) אין לך דבר למעלה מעונג. ב) אין לך תקיף כרצון (נוסחא אחריגא: אין לך דבר העומד בפני הרצון).

שני פתגמים קצרים הללו מביעים ברור את ההבדל בין העונג והרצון בענייניהם הפרטים נוסף על היותם שניהם מקיפים, והוא - דהעונג עיקרו שהוא למעלה מכל, היינו שהוא גילוי הראשון מהנפש עם היותו גם הוא כוח הנפש לבד, והרצון הנה עיקרו מה שהוא תקיף ואין דבר - לא בכוחות הנפש ולא באברי הגוף - שיוכל לעמוד כנגדו.

אסיכוס,

כיהוי השלב ההתפתחותי של החניך חשוב לקביעת התכנון המתאימ להקניית ערכים ואיומנויות. המחנך צריך להחליט מתי להקדים ומתי לעכב תכנים חינוכיים, כדי להבטיח שהחניך יקלוט ויפנים אותם בצורה מיטבית. לא כל דבר מתאים בכל אי.

תוארים עצמיים ותוארים חיצוניים

הבנת תכונות מוצרות ונרכשות

הפתגמים המתארים את הרצון בשתי הנוסחאות: אין לך תקיף כרצון ואין לך דבר העומד בפני הרצון, מתארים לנו מושג מפורט בעיקר עניינו של הרצון ומדידה בתקיפת התפשטותו של הרצון, הן בעונג שלמעלה ממנו והן בנחות שלמטה ממנו, להיות כולם כאחד נפעלים ממנו, שפועל בהם בדרך גזירה וממשלה.

והנה בכל הכוחות בלי הבדל, מן הכוח היותר עליון בכוחות הנפש, אשר לעוצם גודל הפלאות מעלתו, עם היותו גם הוא כוח הנפש, הנה הוא מתואר בשם גילוי הנפש, שהוא העונג, עד כוח היותר אחרון בכוחות הנפש שהוא כוח הזריקה - השייך גם בבעל חי - ישנם מה שהם עצמיים וישנם שהם באים רק בהשאלה בלבד.

ההבדל בין העצמי והמושאל הוא, שהעצמי הוא מה שהוא בכל היקפו, היינו פנימיותו וחיצוניותו. והמושאל הוא רק השוואה ודמיון לאחד מענייניו החיצוניים והמופלאים.

לדוגמא: פיקחות השועל לחכמת האדם ותבונתו. וכן הוא גם בעניין הרצון, דעצמי מתפשט בכל הכוחות והאברים בתוקף גדול ואדיר להכריח אותם לעשות גם מה שהוא נגד טבעם, והמושאל הנה הוא רק מה שהוא הרוצה - אווהל - והוא מושפע ממה שחוצה לו, כה העונג או כה השכל, שזהו היפך ממש מהעצמי דרצון.

גם המושאל דרצון טבעו להתפשט, דעם היות שאינו דומה כלל לעצמי, דהעצמי, לבד זאת שהוא תקיף וחזק במאד הנה תקיפותו בהתפשטות גדולה גם כן, משא"כ במושאל שאין בו תוקף העצמי ועוד יותר שהוא מושפע ונפעל מחוצה לו, הנה בכל זה הרי התפשטותו הוא במרחב ותוקף גדול.

אשר על כן הנה המחנך והמדריך, לבד זאת אשר צריך ללכת עם המחונך והמודרך לאט לאט, כמרגיל את התינוק ללכת צעד אחר צעד, הנה עוד זאת צריך לתקן ענייני המחונך והמודרך במועצות ודעת לבחור במה שצריך להקדים ולהזהר ביותר מלהתעסק בתיקוני שני דברים, הן בהסרת החסרונות והן בחיזוק המעלות, בזמן אחד.

לדוגמא: אם המחונך והמודרך יש לו שתי חסרונות: מגזם ושקרן. (ב) כעסן ורתחן, וכטבע כל אדם שאינו רואה נגעי עצמו ודרך איש ישר בעיניו, רצונו מתפשט בשתייהם בתוקף

גדול.

במאורע כזה על המחנך והמדריך לבחור באחד משני החסרונות לתקנו תחלה. ויבחר באותו החיסרון שהוא מסוכן יותר, ובשתי החסרונות דשקר ורתיחה יבחר ההתעסקות תחלה בחיסרון הרתיחה, שיש בזה ענייני חטא ועוון כמו הוצאת ז"ל וכדומה הגורמים חלאים רבים עד ח"ו איבוד הגוף והנפש שיוצא מדעתו ר"ל. המחנך והמדריך השם דעתו ולבו על הסדר המסודר, בקדימה ואיחור באופני ודרכי התיקון, בהחזקת והטבת המעלות ומה גם בדחיית והסרת החסרונות, יש לו יסוד מוסד לקוות לתוצאות טובות בתועלת החינוך וההדרכה.

אסיכוס,

יש להבחין בין תכונות שהן חלק מהאופי החולק על החניק (תואריס ע3אייק) לבין אלו שנרכשו מהסביבה או מהתנסויות (תואריס אופאיק). ההבחנה הכו אסייעת למחנך לקבוע אילו תכונות יש לטפח ואילו יש לפנות או לערן.

תנאי שביעי:

התהיזה והשכר, התוכחה והעונש בחינוך והדרכה

איכון בין עירור לתוכחה בחינוך

הקב"ה הטביע בטבע בנ"א להתענג על התהילה ולשאוף אל הגמול בשכר טוב - בין מוסרי ובין גשמי - על הישר והטוב, ולקבל תוכחה ולהודות על העונש המגיע בעד העיוות ומעשים רעים.

הטבע הלזו ביתר הטבעי' הבאים מצד התולדה או מצד הרגילות, צפונה וטמונה במעמקי הלב והמוח של המחונכים והמודרכים ובעבודת המחנך והמדריך לגלותם - לחזק לפאר וללטוש את הנאותות והמעולות ולדחות להסיר ולשרש את המגונות והפחותות - תלוי' קבלת החינוך וההדרכה וההצלחה בזה.

הכלל הידוע כי אין אומן בלא כלים הוא בכל דבר אומנות, בין בעבודת מלאכה בין במלאכת מחשבת ובין באומנות המוסריות כלימוד, חינוך והדרכה, ואין זה אלא מה שכלי האומנות מתחלפים לפי מהות וענייני האומנות: המכחול בידי המצייר הוא כהגרזן ביד הבנאי, וכלי האומנות המוסריים בידי המורים המחנכים והמדריכים הם ככלי האומנות בידי המציירים והבנאים.

המחונכים והמודרכים הם כחומר בידי המחנכים והמדריכים. כל חומר דורש הכשרה ידועה, אשר כן הוא במחונכים והמודרכים, שצריכים להכשירם בתחלה שיוכלו לקבל את החינוך וההדרכה הראוי' להם, אשר יהיו ישרים וטובי לב נוסף על שמירת קיום המצוות באמונה טהורה.

החילול והשבח מגביה את המחונך והמודרך, להוציאו ממצבו להעמידו על בסיס גבוה יותר מאשר בתחלה. והגמול בשכר טוב מעודד ומחזק את המחונך והמודרך להפיח בו רוח שאיפת העלי' מדרגא לדרגא בין בלימוד ובין בהנהגה.

ולעומת זה הם התוכחה - מאהבה מסותרת - בהוראה באצבע על העיוות והחטא - בין בטילי דשמיא ובין במילי דעלמא - אשר חטא המחונך והמודרך, ולענשו קשה עבור זה.

המחנך והמדריך צריך לבחור את היותר טוב ומועיל באופני השבחים והתוכחות ואת הישר ונאות בדרכי השכר והעונש. זאת אומרת, אשר המחנך והמדריך מחוייב לשום לבו

ודעתו לא רק על מדידת החילול והתוכחה וגודל הגמול בשכר ועונש, כא"א גם על התועלת הכפולה שתגיע למחונך והמודרך אשר יוכח לדעת תוקף דעתו ויושר הנהגתו של המחנך והמדריך, אשר תוכחתו בנימוס ובאהבה ועונשו בתום לב ומהללו ושכרו הם במדד הראוי'.

אסיכון,

חינוך מועיל מלבד בין מתן שבחים, הבסת הערכה כנה ותאמרים על התנהגות טובה לבין תוכחה ועונש במקרים על התנהגות לא ראויה. המחנך צריך להתמסר בלתי אלו במידה ובאסיכון, כדי לעודד את החניך להתפתח בכיוון הנכון, תוך הבנה על השלכות מעשיו.

**מהדורה זו מוקדשת בהערכה רבה
לצוות צ"ה אגף בנות שעוסקות ללא הרף
בחינוך והדרכת בנות ישראל,
יישר כח עצום!**